

“ ”

Sinpatikoak izaten saiatu gara, baina horrek ez digu funtzionatzen

Ziburuko Euskal Liburu eta Diskoen Azokak 6. edizioa izango du aurtengoa. Ekainaren 7an egingo da, ohi bezala larunbatez, Baltsan elkarteak eta ARGIA komunikabideak antolatuta. Atarian, sorkuntzaren giblean dagoenaz mintzatzeko, maiz bistaratua ez den baina zorionez geroz eta gehiagotan adieraz-

ten den argi-ilunez beteriko egunero-kotasunaz gogoetatzeko mahai ingurua antolatu dute ARGIAk eta Euskal Irratiek elkarlanean: *Euskaraz sortuz (ezin) bizi* izenburupean, solasean Amagoia Gurrutxaga Lanarteako kidea eta Ximun Fuchs antzezle, zuzendari eta Axut! kolektiboko sortzailea.

 GORKA PEÑAGARIKANO / MAIA MURUAGA (EUSKAL IRRATIAK)

 DANI BLANCO / ARGIA CC-BY-SA

Entzun irratsaioa
argia.eus-en

Ondorengo aipu honek ezar diezaguke aterki aproposa. Lanarteak esana da, Eusko Legebiltzarreko agerraldi batean:

Gizarteak ez gaitu subjektu ekonomiko gisa ikusten. Irudi erromantiko eta bohemio samarra dauka gutaz; hodeietan bizi garelakoan, txaloek eta noizbehinkako sariak asetzen gaituztelakoan. Gure entzule, irakurle eta erosle gehienen begietara ez gara langileak. Eta administrazioak ez digu ematen gure jardun profesionalak behar duen arreta eta errespetua. Eskubideak dauzkagu, baina sistemak ez daki eskua ematen.

Zer da Lanartea? Noiz, nola eta zergatik sortu zen?

Amagoia Gurrutxaga: Kultura euskaraz eta euskaratik egiten duten artistek, oro har beteranoek, bultzatuta sortu zen elkartea, behar larri bat ikusten zutelako. Jakin zuten idazle gazte bat, oso ezaguna zena momentu horretan –gaur egungo gizartean “arrakastatsu” esango genukeena–, partekatzen zuen Donostiako etxeko gelaren alokairua ezin ordainduta zebilela, ez zuela lain irabazten. “Nola da posible?”, esan zuten. “Gizartearen arabera arrakasta dauka, eta ezin du bere gelola ordaindu”.

Idazle beterano lagunarte hori hasi zen gertuko kazetariekin-eta hizketan, jende artean komentatzen, pasatu ziren beste diziplinetara, sektorearen azterlan puntualak egitera... Horrela aritu ziren 2017 eta 2018 inguruan. Lehen bilkura garrantzitsua 2019an egin zuten, eta 2020an erregistratu ziren irabazi asmorik gabeko elkarte moduan. Hasiararik adierazi zuten bokazioa zutela sindikatu gisa funtzionatzeko.

Euskarazko sortzaileek eskubideak dituzuela, eta administrazioak ez dakiela esku ematen... Preseski, Ximun, errealitate horri axut eginez,

Axut! kolektiboa sortu zenuten, hala nola antzerkia garatzeko helburuarekin, jakinez euskarazko sorkuntzak gutxiago lagunduak direla?

Ximun Fuchs: Kolektiboa sortu genuen 2018an hainbat helbururekin, baina nagusiki ideia honekin: euskaraz bizi den antzerkiari indarra eman nahi badiogu, euskara betean egin behar dugu. Zeren lehenagotik ere ari ginen euskaraz, baina frantsesez ere bai. Lehen ere jakitun ginen diskriminazio sistema bat dagoe-la gure herrian, lurralde guztian, ñabar-

“ ”

*Kapital kultural baten
galera ari gara,
eta baditugu sortzaile
oso onak*

Amagoia Gurrutxaga

durekin; urratsa eman behar genuen.

Axut!-en hiru ardatz ditugu lanerako: sorkuntza, hezkuntza artistikoa –badugu pertsona bat horretara dedikatua, ikastetxeekin lanean–, eta hirugarren ardatzari deitzen diogu herrigintza. Gure sorkuntzak behar ditu tresneria propioak, eta hori eraikitzeke sortu genuen kolektiboa, gauzak lortzen saiatzeko, nahiz eta pareta baten kontra ari garen denbora guztian.

ARGI Arako idatziriko artikulua batean zera zenioen, Ximun: **“Euskal kultura ez da gai bat, baizik eta iragarki bat”. Zer nolako ezaugarriak ditu?**

Fuchs: Lehenbizi, uste dut, definitu behar dela *kultura* bera. Errango dut niretzat zer den: gure jakintza irautea, transmisioa, nola bizi garen elkarrekin... Hizkuntza bizi baldintzak kulturaren oinarritzen dira. Kultura gaixorik baldin bada, hizkuntza ezin da bizi. Ez legoke eredurik, zeren arteak ereduak sortzen ditu gure bizitzarako. Nik lehen muxua ematen ikasi dut zineman, pelikulak ikusiz, eta orduan, ez badut zineman ikusten musurik euskaraz, jakingo dut musu ematen espainolez edo frantsesez. Tximinoak gara denok, imitazioz eraikitzen gara. Orduan, hori ez dagoe-nean, debeku baten antzerako zer baita euskaraz musukatzea, maitatzea, sentitzea... Debekatua zaigu, eta debekua martxan da oraindik. Ez da frankismoaren edo Frantziako errepublikaren izar horien molde berean gertatzen, *Bizkarsoro*-n ikusten zen eran, baina ekonomikoki ezinduak gara, eta horrela egonik ez da tarte handirik ezintasunaren eta debekuaren artean.

Iragarkia errealki hau da: zenbakiak egitea; horrenbeste ikusle, hainbeste haurrek ikusi dute halako. Erraten digute ez garela hainbeste irekitzen frantsesei, ez garela erakargarriak; hori ere beste iragarki bat da. Bordeleko nire fakultateko irakasleak esaten zuen euskal antzerkiari zangoetatik kiratsa dariola.

Gurrutxaga: Iragarkiez hitz eginda, aipa dezagun publizitatea. Uste dut kultur politikek asko dutela hortik. Publizitateak jendearen desioak ukitzen omen ditu, hori omen arrakasta edukitzeko gakoa. Kulturara ekarriz, nire galdera da: gaur egun daukagun kultur panorama, erakusten diguten iragarki horrek desioa pizten digu kultura euskaraz egiteko, euskarazko kultura jasotzeko, bizitzeko, izateko? Nire ustez, ez.

Gogoan dut laborari txikiek zer nolako egurra eman zioten Eusko Jaurlaritzari garai batean, ez zutelako egin nahi makro produkziarik, zerrikeriak bota nahi ez zizkietelako beraien soroei, burujabe izan nahi zuten... Instituzioak gero eta gehiago estutzen ari ziren garaian, saltoki handien aldeko politikak egiten ari zirenean, Jaurlaritzak atera zuen iragarki bat “aupai!” eslogana zera mana. Bazirudien izugarri maite zituztela egunerokoan txiki-txiki egiten ari ziren baserritarrak. Nik inpresioa daukat kulturarekin gauza antzekoa egiten dutela: beti daude kulturaren eta euskararen alde, baina beraien eguneroko praxia beti da erdarazkoaren pultsioa aktibatzeko jarduna.

Iragarki moduan, afixa ona izaten ari da *Miñan* antzezlanak; sekulakoa egin du antzokietan. Horren atzean dagoen Ander Lipusi, baina, duela gutxi entzun diogu akituta dagoela, atsedena behar duela, gogoetatu behar duela zertan ari den... Oso nekagarria delako antzerkigintzaren egoera. Ximun, ezagunak zaizkizu hitzok?

Fuchs: Higaduratik asko du, bai. *Miñan* izango da euskarazko antzerkiaren historian emanaldi gehien lortu duen antzezlanak, urrundik. Ez dut ezagutzen Frantzian horrenbeste emanaldirik egin duenik kurtso honetan, Espainian ez dut ezagutzen ezta ere. Kristoren gertakaria

“ ”
Berdin da: ari gara zoroak bezala oihuka biluzik basamortuan, eta ez du eragin handirik

Ximun Fuchs

izan da. Hamar-hamabost urtean behin lortzen du antzezlan batek komunitate oso bat antzokira gerturatzea. Eta, Lipusen antzerki taldea, Artedrama, justu-justu bizi da. Hori da errealtatea. Justua den edozein herrialdek zainduko lituzke, baina hemen ez da hori egiten. Eta Euskal Herria ez da herrialde pobrea. Aski da egitea errepidea, AP-8a nahi bada, ikusteko badirela enpresa potoloak, badela dirua.

Zailtasun horiengandik higatuko ziren Artedramakoak. Baina ez konpainia moduan, zabalagoak baitira; gu geu bezala, herrigintzan ari dira asko, instituzioekin-eta, gazteekin lanean. Etorri izan dira hona, Ipar Euskal Herrira, askotan dirua galduta. Baina beraientzat inportantea da hau.

Guk badugu egitearen jakitate bat, instituzio guztiei hori partekatzeko prest egon gara beti, erraten digute

baietz, eta kontrako norabidea hartzen da beti. Bizkarra ematen zaio euskal kulturari eta euskal antzerkiari. Horixe gertatu da Euskal Hirigune Elkargoaren kultur erreformarekin, kasurako. [Hezkuntza ministro ohi Jean-Michel] Blanquer-ek amesten zuena Hiriguneak ipini du martxan: debekatu da euskal sorkuntza sostengatzea eskoletatik. Eta horrek ez du oldartze handi bat ekarri euskalgintzaren aldetik. Zeren bakoitza gira bere gauzan, bakoitza bere aldetik, ezin heldu. Horrek sortzen digu arazo bat: ez dugula indar harremanik lortzen ahal. Ari gara zoroak bezala oihuka biluzik basamortuan, eta ez du eragin handirik. Higadura, aipatzen genuena, hortik ere heldu da.

Gurrutxaga: Lanarteatik aritu izan naitzen beste elkarte eta diziplinetako jendearekin hizketan, ondorio horretara iritsi gara: prekarietateak sarri ekartzen duen ondorioetako bat da atomizazioa. Bakoitza bere ipurdia salbatu behar horretan aritzea, eta batzuetan, gainera, ukondoak atera eta elkar oztopatzen. Denak eramaten zaitu zeurea salbatzera, eta egoera eztanda egiteko zorian dagoela ohartzean, bakarrik ikusten gara. Dinamika horiek dira instituzioetatik sustatzen direnak, intereseko zaie, eta ez sormen aldetik baldintza onak edukitzea, saretuak egotea, eta hortik sistemarekiko kritikak zabaltzea. Hori da puskatu beharrekoa, baina puskatzen zailena ere bada: jendeak jan egin behar du.

Bizitzeko, zerbait behar baldin bada, hori dirua da. Lanarteak duela gutxi inkesta bat egin du, *Euskal Artisten Lan eta Bizi Baldintzen I. Inkesta* deiturikoa. Galdetegia bete dutenen artean, hamarretik ia zazpik euskaraz soilik sortzen dute, eta erdaraz egin bai baina nagusiki euskaraz egiten dutenak aurreko taldetxoari batuta, ehunekoa %92 da. Lagin horrekin, titular nagusi bat: euskaraz jarduten duten artistek 1.027 euroko soldata dute hilean. Hau da, 12.073 euro urtean.

Gurrutxaga: Prekarietatea ez da soilik euskaraz ari direnena, baina Lanarteak sortu genuenetik argi geneukan euskaraz aritzen direnak are prekarioago direla. Sektoreko langileen bizi baldintzak arakatzen hasi ginen, hizkuntzaren aldagaiari bereziki garrantzia emanda, eta ohartu ginen ez zegoela daturik, ez zifrarik, argi dago zergatik: interes nabarmena dago hizkuntzaren aldagaia desagerrarazteko.

Oraintsu argitaratu du Jaurlaritzak inkesta bat musikarien ingurukoa; sektoreko enpresa handiak edo patronala denarekin hitz egin dute, eta gero musikariekin, haien lan egoeraren inguruan. Guk galdeturiko ia dena galdetu diete, hau izan ezik: zein hizkuntzatan kantatzen duzu. Adina bai, jatorria bai, generoa ere galdetzen da... Baina hizkuntza ez.

“ ”
Prekarietatea ez da soilik euskaraz ari direnena, baina euskaraz aritzen direnak are prekarioago dira

Amagoia Gurrutxaga

Hego Euskal Herrian, frankismoaren aurretik, antzerkigintza zen herria kohesionatzen zuena, sekulako pisua zeukana hizkuntzaren alde. Gerora, Jaurlaritza hasi zenean laguntzak ematen, beti sostengatu izan ditu euskarazko eta erdarazko lanak. Horrek guztiak ekarri gaitu egoera honetara: arte eszenikoetakoek askotan euskaraz eta erdaraz egiten dute, haien diziplinaren ezaugarri delako, eta udalerrri batzuetan esaten diete, “a, zuk erdaraz ere egiten duzu? Ba erdaraz programatuko zaitugu, denek uler dezaten”.

Programatzaileen gehiengoa, gaur egun, udalak dira, eta geroz eta gehiago ari dira sartzen merkatu-logiketan, ea zenbat ikusle, entzule edo dena delako dituen bakoitzak. Erakunde publiko gisa ez lukete horretan sartu beharko; pro-

gramazioa ez luke sarreren salmentak markatu beharko.

Fuchs: Ustea erdi ustel, ordea. Inork ez ditu *Miñan*-en zenbakiak egiten, ezta beste hizkuntzetan ere. Aurreiritzi bat da sustatzen dutena, edota ezjakintasuna, utzikeria, alferkeria... Ez baduzu lortzen publikoa gerturatzea antzokira, programatzaile gisa, gauzak gaizki egiten ari zara. Antolatzailearen lana da ikuslea etorraraztea, ez sortzailearena.

Gurrutxaga: Badakizu zein den beraien esplikazioa: “Artistek ere autokritika egin beharko dute”. Uste ustel hori, euskaraz egindakoa kalitate eskasekoagoa balitz bezala saltzea, jendeari interesa-tuko ez balitzaio bezala...

Aipatu dugun inkestan beste datu hau ere esanguratsua da: azken urtebetean jardun artistikoa uztea pentsatu du hirutik batek. Tartean dira era amateurragoan ari direnak, baina sorkuntza ogibide printzipal dutenenak hartuta, jarduna uztea ia erdiak pentsatu du. Benetan larria da.

Gurrutxaga: Kapital kultural baten galeraz ari gara, eta baditugu sortzaile oso onak. Kontutan hartu behar da gure inkesta bete dutenen ibilbidearen batz besteko urte kopurua 22 urtetik goragokoa dela, hau da, honetan urte pila daramatzatenen erdiak pentsatu du azken urtean lana uztea. “Ondo” daudela erantzun dutenen artean ere higadu-

ra oso handia da. Ez dakit jendeak zer pentsatzen duen, sortzaileek dirutzak irabazten dituztela, artistek ez dutela kolpe zorrik jotzen... Batez ere jendaurrean ageri diren artistek esaten digute ez daukatela aukerarik haien lana jendeari erakusteko, zabaltzeko, ikustarazteko. Etengabeko sortze eta promozio prozesuetan dabilta, sare sozialetan eta abar, gero jendeari ezin iristeko.

Ipar Euskal Herrian, Ximun, intermitenteen erregimena deiturikoa bada, hilabeteko ordainsaria ordaintzeko. Erran behar da ere lanordu kopuru minimo bat bete behar dela, emanaldi kopuruak bermatu... Euskaraz sortzen duenarentzat zein da egoera? Minimora iristea zail?

Fuchs: Langabezia mota berezitu bat da intermitentearena, jendaurrean aritzen garenoi egokitua. II. Mundu Gerran sortu zen, eta ordutik sustatu da, pentsatu izan delako onura komun bat dela kultu-

“ ”
*Ikaragarria da zer nolako
mastodonte bihurtu
den eskakizun
burokratiko gorpila*

Amagoia Gurrutxaga

ra, eta, elkartasunez, prestazio hori eskaintzen zaigu. Baina zer gertatzen da? Gure kalkuluen arabera, azken urteotan hamahiru plaza galdu direla antzezlanak emateko.

Ipar Euskal Herrian bakarrik ezin dela bete diozu?

Fuchs: Ezinezkoa da. Egoera negargarria bilakatu da, zinez. Entzule oso ona da Ipar Euskal Herrikoa, ohituta da goena antzerkia ikustera, zaletua dena;

baina erakunde mailan negargarria da. Ekosistema erabat hautsia da, harrokeriaz edo harropuzkeriaz, utzikieriaz, ez dakit. Baina bertatik hautsi da, ez da etorri Paristik. Hautsi da hurbileko politika publikoek eraginda, eta garunen ihesaldi bat ari da gertatzen euskaratik frantsesera, artisten artean bezala zientzietan eta abarretan ere bai.

Plazak galdu dira, eta horrek, sortzaileari ez ezik, ikusleari ere eragiten dio.

Fuchs: Horren ondorioz denok bilakatzeko gara elbarritu mentalak. Ez dugu gehiago kapazitatetik gure emozioak eta pentsaerak lotzeko. Hezten ditugu gure haurrak esanez “ongi da euskaraz mintzatzea”, baina ez dizkiegu ematen horretarako gaitasunak. Ez da gehiago arnagunerik izanen, galdu dira. Eskerrak euskalgintzak bere horretan eusten dion, herritarrek lortzen dute, libertimenduak aipatzen ahal dira, kabalkadak batzuetan... Baina berdin da: libertimen-

dua ikustera joan naiz eta jendeak hitz egiten du frantsesez inguruan.

Hemengo erakundeak, eskumakila hartuta, garai ilunetara ari dira itzultzen. Uste dut ez dela sortzaileen arazo bat, baizik eta herritarrena. Eskuin edo ezker, berdin da: ni ez naiz gai esateko ezker-eskuin zein den bakoitzaren proiektu politikoa kultur mailan. Denek bizkarra ematen digute. Hizkuntza ezarri gero aurrean, beti bada bozen galtze beldurra, edo aliantza politiko bat haserretzekoa. Eta bitartean sua biltzen dugu, zeren euskarafoboak ez dira gelditzen. Antzezlea izateaz gain, herritar gisa diot: ez dugu honetan pentsatu nahi? Nola agurtuko dut nire ama, nire aita, hiltzen direnean, ez baldin badakit pertsona bat euskaraz agurtzen, ez baldin badut eredurik? Egingo dut frantsesez. Auzia dagoeneko gure intimitatearen kolonizazioan sartzen da. Frantziak baditu politikak bere hizkuntza eta politika garatzeko, eta esparru guztietara iritsia da: kuotak, hizkuntza... Dena. Eta hala ere zailtasunak dituzte beraiena garatzeko. Eta gu haiekin lehian gara. Desorekatua da.

Gure indarguneak ere baditugu, dena dela. Euskal komunitatea da lehen-lehena. Atxikimendua izugarria da, publikoak segitzen gaitu eta berdin du zer egiten dugun. Bada gosea, bada nahia, baina falta da tresneria. Eta bada zerbait lortzen ez duguna: antzoki batzuetara jende hori etortzea. Hori ez da guk lortzen ez dugulako, baizik eta kolonizatuaren konplexua biziki barneratua dugulako. Ez gara sentitzen ongi etorriak leku horietan, iruditegia ez da gurea, ezta zeharkako komunikazioa ere, nola jantzia den jendea, nola adierazia den gauza... Gure lekua ez izateko egina da. Horiek dira Frantziak eta Espainiak dituzten indarrak esparruak eta tenpluak norenak diren adierazteko.

Bestalde, Euskal Herria hiru administrazioetan banatuta egonik, paper kontuak asko korapilatzen

“ ”

*Indar harreman bat
sortu behar dugu,
euskal kultura zentzurik
zabalenean hartuta*

Ximun Fuchs

zaizkie artistei. Hala adierazi izan du Lanarteak.

Gurrutxaga: Eta Hego Euskal Herrian lau ogasun daude, udalek haien ereduak dituzte... Burokraziaren makineria gero eta handiagoa da, nabarmena da. Egin genuen inkestaren osagarri, hemezortzi elkarrizketa luze egin genituen jardun honetan oso beteranoak direnekin, diziplina ugarikoak, haien esperientziak jasotzeko. Denak zeuden ikaratuta zer nolako mastodontea bihurtu den eskakizun burokratikoaren gorpila. Jendea iri loa kentzen dion kontuetako bat da.

Amaitzeko, politika bateratuen faltaz ari garela-eta, indarra zertan ipini beharko litzatekeela uste duzue?

Gurrutxaga: Hainbat puntu aipatuko ditut, eta osatu gero, Ximun. Lehen-lehenik emendatu behar dira aurrekontuak, eta ez Guggenheim bat egiteko, baizik eta egunero ari denaren bizimodua hobetzeko, bideragarri egiteko. Bestalde, bere garaian barre egin ziguten arren, “Etxebarri institutua” behar dugu: euskal kultura nazioartekotzeko institutua dauka Jaurilaritzak, Etxepare, eta hor sartzen dituzte zazpi herrialdetako artistak, baina erdaraz egiten dutenak ere. Ados, kanpora begiratzea oso ondo dago, baina behin barrura begiratu ondoren. Eta azkenik, aipatu nahiko nituzke hedabideetako kuotak. Proposatu izan diegu instituzioei kultur programa-

mazioan kuotak ipintzeko, eta erantzun izan digute “behartuta” ez goazela inora. Eta nik diot kuotak ipintzea ez dela behartzea; euskarazkoaren alde egiten ari zara.

Fuchs: Aurrekontuak behar dira, baina azpiegiturak ere, ez da dudarik, eta ez dakit kulturari loturiko pentsamendua nola proiektatzen ahal den legez... Uste dut hezkuntzatik hasi behar dela: ikasle guztiek eduki behar dute eskubidea urtero gutxienez antzezlan bat, film bat, poesia asteak, bertsolaritza... aztertzeke. Guztira urtean hamabi film, hamabi ikuskizun. Euskal Herriko sisteman pentsatuta, betiere. Horretaz aparte, kultur ekosistema berezitu bat eraiki behar dugu, zeinetan sartuko diren irakasleak, programatzaileak, komunikabideak, sortzaileak... Zerbait bizigarria eta osagarria, zerbait sinplea. Programazioetan-eta nik ere uste dut behar dela behartu: herritarrentzat eskubide bat den heinean, eskaintza egon behar du. Gero jendea joango da ikustera edo ez.

Gurrutxaga: Gaur egun dauzkagun tresnei ere erreparatu behar diegu. Badaukagu EiTb, baina oraindik ez dago irrati kate bat entzuleari erakusteko euskaraz sortzen diren lanak. Betiko lau ipintzen dira behin eta berriz. Nork bermatu behar du nire eskubidea EiTb egiten ez badu? Horretan gaude, eta ikusten da ez dela zirkinik ere egiten dauzkagun tresnak erabiltzeko. Proposatzen duzunean, gainera, begiratzen zaituzte taliban baten moduan: zeu ari zara hizkuntza gutxitua garela esaten, biziberritu behar dugula, ardura eta egin behar hori aitortzen diozu zure buruari, baina hitzetatik ekintzetara pasatzerakoan Bermudako Triangeluan galtzen zara.

Fuchs: Behar gara kasko urdinen sinbolotik atera. Sinpatikoak izaten saiatu gara, baina horrek ez digu funtzionatzen. Indar harreman bat sortu behar dugu. Euskal kultura zentzurik zabalenean hartu, euskaraz ari garen eragile guztiok batu, indar metaketa bat sortu eta gaiari heldu. ●

BABESLEA:

